

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ В УКРАЇНІ

Криміналістична тактика як розділ криміналістики являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації та проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання і використання доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Без знань з криміналістичної тактики і практичних вмінь та навичок застосовувати їх важко уявити ефективність і стабільно позитивні результати, не говорячи вже про якісь необхідні для кар'єрного зростання досягнення й успіх у роботі осіб, які на професійній основі здійснюють свою діяльність у сфері кримінального судочинства. Перш за все, це стосується слідчих, прокурорів, адвокатів, слідчих суддів і суддів, але володіння певними знаннями та прийомами криміналістичної тактики є необхідним і для таких учасників кримінального судочинства як судові експерти та спеціалісти, яких часто залучають до провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Останнім вони дозволяють ефективно користуватись своїми професійними і процесуальними правами, цілеспрямовано формувати свої стосунки з представниками сторони кримінального провадження, яка залучила їх для проведення експертизи або участі в процесуальних діях, а також з іншими особами під час проведення експертизи чи процесуальних дій, більш впевнено почувати себе у судових засіданнях, коли їх викликають для дачі показань чи пояснень стосовно наданих раніше висновків й піддають прямому та перехресному допиту.

У найбільш загальному вигляді сутність криміналістичної тактики полягає у вмінні переграти того, хто тобі протидіє (завжає, не сприяє), під час кримінального провадження завдяки маскуванню своїх намірів, використанню незрозумілої для нього ситуації через брак відомостей про певну подію, створенню уявлення про власну поінформованість щодо окремих обставин, спонуканню його до вчинення потрібних тобі дій або до висловлювань стосовно конкретних питань тощо.

Серед науковців не склалося однастайності щодо складу елементів, які утворюють систему криміналістичної тактики, але всіма виокремлюється тактика проведення окремих слідчих і процесуальних дій. При цьому, аналіз розділів багатьох підручників і посібників з

криміналістики, назви яких орієнтують читача на розкриття в них тактики вказаних дій, частіше домінують відомості щодо загальних правил організації та проведення даних дій, які визначені у кримінально-процесуальному законодавстві та підзаконних нормативно-правових актах, спрямованих на врегулювання окремих аспектів діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду (організація і здійснення в них планування, діловодства, взаємодії тощо). Так званий тактичний рівень організації і проведення процесуальних дій залишається недостатньо розкритим, оскільки висвітлення з позицій класичної теорії криміналістики тактичних прийомів, які традиційно застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій, не завжди є розрахованим на ситуації, що реально складаються в умовах сучасної слідчої практики. Запропонований в літературі тактичний комплекс можливого здійснення таких процесуальних дій як допит, огляд, освідування, обшук та деяких інших містить прогалини. Не все із запропонованого може бути ефективно застосовано через докорінну зміну багатьох інститутів кримінально-процесуального права, яка відбулася з вступом у дію Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року.

Справа у тому, що одночасно із з'явленням на досудовому розслідуванні сторін обвинувачення і захисту, їх посиленої змагальності, Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), процесуального керівництва прокурорів та контролю слідчих суддів за застосуванням майже всіх заходів процесуального примусу (маються на увазі передбачені КПК заходи і дії, проведення яких обмежує права, свободи і законні інтереси особи), при втраті слідчими процесуальної незалежності органів досудового розслідування та в умовах деяких інших процесуальних новацій, організаційні аспекти і тактика слідчої діяльності зазнала докорінних змін. Так, в системі криміналістичної тактики організації і проведення практично кожної слідчої (розшукової) та іншої процесуальної дії, що є предметом судового контролю і формальною підставою для проведення якої слугує ухвала слідчого судді, підготовчий етап, крім іншого, зараз включає ініціювання слідчим за наявності фактичних підстав для проведення певної слідчої (розшукової) дії, її проведення шляхом звернення до процесуального керівника, якщо лише за процесуальним рішенням останнього закон дозволяє проводити відповідну дію (наприклад, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, освідування), або до слідчого судді, уповноваженого розглянути відповідне клопотання сторони кримінального провадження (наприклад, якщо необхідно допитати свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні). При цьому, на практиці слідчому доводиться забезпечувати підготовку і оформлення відповідного клопотання, його погодження у прокурора й у подальшому брати участь у зверненні до суду з таким клопотанням прокурора. Іноді слідчі самостійно або разом із прокурором беруть участь у розгляді таких клопотань і на вимогу

слідчого судді висловлюються з приводу їх змісту. Тобто елементом в системі тактики з'являється взаємодія слідчого і процесуального керівника, яким спільно доводиться брати участь у визначені наявності підстав до проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Спільно вони можуть діяти на подальших етапах проведення даної дії, що обумовлюється різними факторами та ситуацією, що склалася у сторони обвинувачення під час досудового розслідування. Проте, у судових засіданнях за участю слідчого судді, крім представників сторони обвинувачення, може брати участь і сторона захисту, якщо вже є особа, якій було повідомлено про підозру. Її тоді досягнути цілей, які визначила для себе сторона обвинувачення, без вирішення низки тактичних завдань у ході змагального спілкування з адвокатом-захисником або їх групою в ході судового засідання у слідчого судді, стане значно складніше.

Потрібно враховувати, що часто у кримінальному провадженні слідчі і прокурори діють не поодинокі, а у складі створених керівниками відповідних органів досудового розслідування і прокуратури груп слідчих і процесуальних керівників, персональні відомості про кожного яких вносяться до ЄРДР. І на узгодженість відомостей в ЄРДР з процесуальними рішеннями зазначених керівників слід своєчасно звертати увагу. Щоб не склалося ситуації, коли певну ініціативу щодо проведення слідчої (розшукової) дії проявив і документально посвідчив, процесуальне рішення з цього приводу прийняв або погодив, процесуальну дію вчинив не уповноважений у встановленому КПК порядку суб'єкт, відомості про якого відсутні в ЄРДР або за часом вони з'явилися в цьому реєстрі пізніше часу, зафіксованому у відповідних клопотаннях, постановвах, протоколах та інших матеріалах досудового розслідування. Ігнорування аналізу такого співвідношення стороною обвинувачення в суді призводить до втрати як обґрунтованих підстав для проведення певних процесуальних дій, що ініціювалися стороною обвинувачення, так і обвинувальних доказів, отриманих за результатами процесуальних дій, призначених і проведених за участі не уповноважених слідчих і прокурорів. У випадку задоволення клопотання сторони обвинувачення, якщо вона влучно використала тактичні прийоми й пододала протидію іншій стороні або представників третіх осіб, на службову особу (осіб), яка (які) за ухвалою слідчого судді уповноважена (уповноважені) провести відповідну слідчу (розшукову) або іншу процесуальну дію, покладається її виконання. Як правило, це слідчий (слідчі), який (які) здійснює (здійснюють) досудове розслідування. І вже залежно від виду і характеру цієї дії, можливого місця і часу її проведення, обов'язкового за законом кола її учасників тощо, відбувається подальше планування (здійснюється корегування планів) і вживаються організаційні заходи та інші дії.

Хотілося звернути увагу на те, що брак досвіду і добрих знань з криміналістики у молодих слідчих і прокурорів, відсутність практичної можливості скористатися якісними криміналістичними рекомендаціями в умовах швидкоплинної ситуації сучасного досудового розслідування, призводять до тактичних прорахунків, які руйнують намагання органів досудового розслідування і прокуратури швидко, повно і неупереджено встановити обставини кримінальних правопорушень.

Отже, слідча практика сьогодення вимагає від науковців у сфері криміналістики розробки рекомендацій тактичного характеру, які забезпечать можливість подолання протидії, що закономірно в силу засади змагальності, офіційно існує у досудовому розслідуванні під час вирішення слідчим суддею питань за участю сторін обвинувачення і захисту та інших осіб, пов'язаних із проведенням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Розробка таких практичних рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності та авторитету органів кримінальної юстиції.

Бистрицький Богдан Юрійович,
заступник начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗА ФАКТАМИ ГРАБЕЖІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИМИ

З метою перевірки та уточнення зібраних в кримінальному провадженні доказів, оцінки слідчих версій досить часто виникає необхідність проведення окремих експериментально-дослідницьких дій. Такі обставини, як: чи міг свідок побачити певні дії з конкретної відстані або в певних умовах, чи в змозі неповнолітня (і не лише) особа за своїм фізичним розвитком учинити певну дію в конкретних умовах, пройти чи пробігти відповідну відстань за визначений час тощо, можливо з'ясувати за допомогою слідчого експерименту. У більшості випадків він проводиться для оцінки об'єктивності отриманих слідчим доказів та є штучним способом відтворення дій в реальній ситуації.

Правова регламентація зазначеної слідчої (розшукової) дії знайшла своє відображення в чинному КПК України в ст. 240, у частині першій якої визначено, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1, с. 137].

За визначенням В. І. Оперука та І. Л. Марчук, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в тому, що слідчий та/або прокурор в присутності понятих, а в необхідних